

- (iii) *Ninashuka* kifundi.
- (iv) *Nina shuka* nyekundu.
- (v) *Nina shuka* ya kimanga.
- (vi) *Nina shuka* ya kujifunika.

Tungo (i) — (iii) zinaonyesha wazi wazi maana ya neno *ninashuka*. Neno zima ni kifungu-tenzi, kitendo cha kuteremka kutoka ndani ya gari au juu ya kitu kama vile mti. Tungo (iii) inaonyesha namna au jinsi ya kufanya kitendo hicho — kifundi. Katika tungo (iv—vi) tunapata maneno mawili *nina* na *shuka*. La kwanza (*nina*) ni kifungu-tenzi na la pili (*shuka*) ni jina (nomino). Maana inayojitokeza katika maneno haya ni ‘kuwa na nguo’. Jambo dhahiri linalojitokeza ni kwamba hakuna tofauti kubwa ya kimatamshi baina ya neno *ninashuka* na maneno *nina shuka*. Tofauti tuionayo ni ile ya kimaana na kimaandishi. Angalia kielelezo kifuatacho:

	Ni	na	shuk	a
Maana ya (1)	kiwakilishi cha nafsi ya kwanza umoja	kiambishi cha wakati wa sasa	mzizi wa kitenzi	kiambishi tamati kina-chodhihirisha kutendeka kwa tendo

Maana ya (2)	kiwakilishi cha nafasi ya kwanza umoja; kitenzi ‘kuwa’	kiambishi cha wakati wa sasa	pande kubwa la kitambaa linalotumiwa kwa kuvaa, kujifunika au kutandikia k.v. kitandani n.k.
--------------	--	------------------------------	--

Kadhalika tungo *nataka damu* na *watani wangu* zaweza kutatanisha sana. Kama vile tulivyoona katika tungo *ninashuka*, si rahisi kwa msikilizaji kuweza kutofautisha kutokana na matamshi kama kinachozungumziwa ni neno *natakadamu* au maneno *nataka damu*. Pengine msikilizaji angeweza kuuliza; “nataka damu ya mnyama gani?” au hata angeweza kusema; “tangulia nitakuja.” Tungo *watani wangu* nayo ingeweza kueleweka kama ‘watu ninaotania nao’ au ‘mahali pa uzawa wangu.’

Ili kufanya maana iwe wazi ni lazima tuonyeshe waziwazi mazingira ya maana inayohitajika. Jinsi mzungumzaji anavyoweza kutia mkazo katika neno wakati wa kulitamka, ndivyo anavyoweza kuonyesha maana anayoikusudia. Lakini mara nyingi wazungumzaji hawatofautishi maneno kwa kuwekea mkazo pale panapostahili. Kwa Mfano ili mzungumzaji aweze kupunguza utata wa tungo zake angeweza kuwekea mkazo katika matamshi yake kama ifuatavyo:

- (i) *Natakadamu* kuelekea nyumbani.
- (ii) *Nataka damu* ya kumpa mgonjwa wangu.
- (iii) *Natakadamu* mimi ndiyo kiongozi wa safari.
- (iv) *Nataka damu* ya ng’ombe ya kulisha kuku.
- (v) *Watani wangu* wanakaa Tabora.
- (vi) *Watani* wa siku hizi hawana msaada.
- (vii) *Watani* wa mwalimu wangu ni Morogoro.
- (viii) *Watani* wake haujui.

UTATANISHI (2)

Tazama orodha ya tungo zifuatazo halafu tuone kiasi gani kuna utatanishi katika kupata maana iliyokusudiwa:

1. Tujulishe kama kesho itakuwa vizuri kufika.
2. Baba alimwambia mwanawe alilazimika kuahirisha likizo yake.
3. Waingereza hawaogopi bahari kama wageni.
4. Nimefuatana na mbwa wangu kwenye matembezi kupata mazoezi ya viungo na hewa safi.
5. Nampenda zaidi kuliko wewe.
6. Harakati za ukombozi Zimbabwe zinaonyesha kwamba viongozi wananchi wamegawanyika katika mafungu mawili yanayopingana, Nkomo na Mugabe na Muzorewa, Chirau na Sithole.
7. Ndugu Rais, Waziri Mkuu na Viongozi kadhaa wa Chama na Serikali leo asubuhi walikutana na walimu na wanafunzi wa Chuo Kikuu. Waliridhika na maudhui ya mazungumzo yao.

Ukichunguza tungo za juu kwa makini utagundua yafuatayo:

- (1) Tujulishe kama kesho itakuwa vizuri kufika.

Tungo hii ni sahihi kisarufi na hata kimaana, isipokuwa (tungo) haionyeshi waziwazi neno *kufika* linamhusu nani; msemaji au msikilizaji. Kutokana nayo twaweza kupata maana hizi:

- (a) Tujulishe kama kesho itakuwa vizuri sisi kwetu kufika; *au*
(b) Tujulishe kama kesho itakuwa vizuri wewe kwako kufika.

Kasoro ya tungo (1) juu hutokana na *kuacha maneno muhimu katika tungo*. Waandishi na wasemaji mara nyingi huacha hayo maneno muhimu kwa sababu ya kukwepa maneno mengi. Kwa kufanya hivyo lakini wanasahau uwazi wa maana itakiwayo.

- (2) Baba alimwambia mwanawe alilazimika kuahirisha likizo yake.

Ukitazama kwa haraka tungo hii ni sahihi. Tujiulize; ‘ni nani alilazimika kuahirisha likizo yake?’ Kiwakilishi nafsi ambatishi cha nafsi ya kwanza *a* katika neno *alilazimika* kinaweza kuhusishwa na mwana au na baba. Hivyo tungo inaweza kuwa na maana mbili tofauti kutegemeana na *a* imehusishwa na jina gani. Kuifanya tungo hii iwe wazi zaidi itabidi iandikwe upya kama hivi:

- (a) Baba alimwambia mwanawe kwamba kijana ilimbidi kuahirisha likizo yake; *au*
(b) Baba alimwambia mwanawe kwamba yeye baba ilimbidi kuahirisha likizo yake.

Pia inawezekana kubadili kabisa mtungo wa aina hii:

- (c) Baba alilazimika kuahirisha likizo yake na hivyo akamwambia mwanawe; *au*
(d) Baba alimwambia mwanawe kwamba yeye alilazimika kuahirisha likizo yake.

Kasoro ya tungo (2) yatokana na matumizi yasiyo na hakika ya viwakilishi nafsi huru na viambata. Mara nyingi utatanishi hutokea wakati viwakilishi nafsi viwili au zaidi vya aina ya *yeye, wao, -aka, -ao*, vinapotokea katika tungo moja au vinapotokea jirani jirani. Ni vigumu kwa msomaji kufahamu kiwakilishi kipi kinahusika na jina gani.

(3) Waingereza hawaogopi bahari kama wageni.

Tungo hii inaweza kuwa na maana:

(a) Waingereza hawaogopi bahari kama wageni wanavyoogopa.

(b) Waingereza hawaogopi bahari kama wao wanavyowaogopa wageni.

Maana (a) inaonyesha kwamba Waingereza wanaogopa bahari na wageni pia wanaogopa bahari lakini kila kundi linaogopa kiasi tofauti na jinsi kundi jingine linavyoogopa. Maana (b) inaonyesha kwamba Waingereza wanaogopa vyote viwili, bahari na wageni lakini kila kimoja kinaogopwa kwa uzito tofauti.

Utatanishi uliopo katika tungo ya (3) unatokana na nia ya kutaka tungo fupi. Mwandishi anaacha kurudia baadhi ya maneno ambayo yangesaidia kufafanua maana iliyokusudiwa. Utatanishi wa aina hii hutatuliwa kwa kurudia kitenzi (kitendo) na kuweka kirejeshi katika kitenzi ili msomaji aelee kitenzi kinahusika na jina gani, tazama (a) juu. Vile vile tunaweza kuirekebisha tungo (3) kurudia kitenzi chenye kirejeshi, tazama (b). Wakati mwingine tungo (3) tunaweza kuirekebisha kwa kutia kitenzi (-fanya). Kwa mfano: (c) Waingereza hawaogopi bahari kama wageni wanavyofanya; au (d) Waingereza hawaogopi bahari kama wanavyofanya kwa wageni.

4. Nimefuatana na mbwa wangu kwenye matembezi kupata mazoezi ya viungo na hewa safi.

Tungo hii ni sahihi kisarufi. Utatanishi unatokea wakati tunapotaka kubainisha kitenzi-jina *kupata* kinahusika na jinsi gani, mimi au mbwa wangu au mbwa na mimi. Nani apate mazoezi ya viungo na hewa safi, mbwa wangu au mimi mwenyewe? Tungo hii ikiachwa kama ilivyo inaweza ikawa na maana yoyote kati ya:

(a) Mimi nipate mazoezi ya viungo na hewa safi.

(b) Mbwa wangu apate mazoezi ya viungo na hewa safi.

(c) Mimi pamoja na mbwa wangu sote tupate mazoezi ya viungo na hewa safi.

Ili kuondoa utatanishi huo itabidi tungo iandikwe kama hivi:

(a) Nimefuatana na mbwa wangu kwenye matembezi ili mbwa wangu apate mazoezi ya viungo na hewa safi; *au*

(b) Nimefuatana na mbwa wangu kwenye matembezi ili tupate mazoezi ya viungo na hewa safi; *au*

(c) Nimefuatana na mbwa wangu kwenye matembezi ili nipate mazoezi ya viungo na hewa safi.

Mwandishi itabidi kuchagua tungo ile inayoleta maana anayohitaji.

5. Nampenda zaidi kuliko wewe.

Tungo hii inaweza kuwa na maana ya:

(a) Nampenda zaidi kuliko wewe unavyompenda.

(b) Nampenda zaidi kuliko ninavyokupenda wewe.

Utatanishi huu hutokana na kukosa uangalifu wakati wa kutumia kihusishi *kuliko*. Lazima tungo ionyeshe waziwazi *kuliko* nani? Katika kufanya nini? Uhusiano unaoletwa na kihusishi *kuliko* baina ya kitenzi na majina lazima uonyeshwe waziwazi.

6. Harakati za ukombozi Zimbabwe zinaonyesha kwamba viongozi wananchi wamegawanyika katika mafungu mawili yanayopingana, Nkomo na Mugabe na Muzorewa, Chirau na Sithole.

Tungo hii ni mfano wa tungo ndefu zenye vishazi zaidi ya kimoja. Tungo kama hizi ni tungo tata. Tungo ndefu kama hii ina hatari ya kutokuwa wazi na maana kuvurugika isipoandikwa kwa uangalifu. Mwandishi mara nyingi anashauriwa kutumia tungo fupi zenye vishazi na vikundi vichache. Katika tungo hii matumizi ya *na*, Nkomo *na* Mugabe *na* Muzorewa, Chirau *na* Sithole hayaridhishi. Ili kuonyesha mgawanyiko wa makundi tofauti ingefaa kutumia vikundi vya maneno *upande mmoja* na *upande mwingine*. Ukiandika upya tungo hii itakuwa kama ifuatavyo:

Harakati za ukombozi Zimbabwe zinaonyesha kwamba viongozi wananchi wamegawanyika katika makundi mawili yanayopingana; upande mmoja (kuna) Nkomo na Mugabe na upande mwingine (kuna) Muzorewa, Chirau na Sithole. Pia unaweza kusema, *upande wa kwanza*, *upande wa pili* n.k. badala ya kutumia *na* kama tungo inavyoonyesha.

7. Ndugu Rais, Waziri Mkuu na Viongozi kadhaa wa Chama na Serikali leo asubuhi walikutana na walimu na wanafunzi wa Chuo Kikuu. Waliridhika na maudhui ya mazungumzo yao.

Tatizo la tungo hii si tofauti na tungo ya (2). Kiwakilishi nafsi ambata *wa* katika waliridhika na kiwakilishi nafsi huru, *yao*, vinahusishwa na watu gani katika mfululizo wa tungo hizi mbili? Watu gani waliridhika na maudhui: (a) Rais, Waziri Mkuu na Viongozi wengine; *au* (b) Walimu na wanafunzi wa Chuo Kikuu? Mazungumzo *yao*; akina nani? (c) Mazungumzo ya walimu na wanafunzi; *au* (d) Mazungumzo ya Rais na viongozi kadhaa? Kuifanya tungo hii iwe na maana ya wazi itabidi kuiandika upya kama hivi:

(a) Ndugu Rais, Waziri Mkuu na viongozi wengine kadhaa wa Chama na Serikali leo asubuhi walikutana na walimu na wanafunzi wa Chuo Kikuu. Viongozi waliridhika na maudhui ya mazungumzo ya watu wa Chuo Kikuu; *au* (b) Watu wa Chuo Kikuu waliridhika na maudhui ya mazungumzo ya viongozi.

TAMATI

Makala hii imejaribu kuzungumzia baadhi ya utatanishi unaotokea katika tungo za Kiswahili na jinsi ya kuurekebisha ili tungo itoe maana iliyokusudiwa. Tukitaka tueleweke vizuri na wenzetu, lazima maandishi yetu, yawe makala, insha au vitabu, yawe wazi zaidi ili tusimpe msomaji wasiwasi wa kujuliza maswali mengi kabla hajafahamu kile anachotakiwa kujua.